

Illés György

Ady és Csinszka pesti lakása

A proféta-költő itt élt Budapesten, itt írta versei színe-javát. Budapest Ady városa, csak már nem tudják a pestiek. Szerette ezt a „rejtelmes, fényes, ezer puha fészkű, gyönyörű" fővárost, a téli Duna jég-cimbalom muzsikáját a hidak alatt, s a nyári estéket a Margitszigeten. Szállodákban, panziókban, bérelt szobákban lakott. Egyetlenegy saját lakása volt csupán, 1917-től a haláláig.

*

1917 januárjában nagy változás történt Adyék sorsában. Boncza Miklós képviselő úr, Csinszka apja meghalt. A fiatalasszony számottevő vagyont örökölt, édesapja pesti lakását is: három egymásba nyíló szobát a Veres Pálné utca 4. szám alatti bérház első emeletén.

A hagyatéki eljárások elhúzódtak őszig, akkor került csak sor a felköltözésre. Csucsáról nagy bőröndökkel és ládákkal érkeztek. Csinszka lázas és boldog volt!

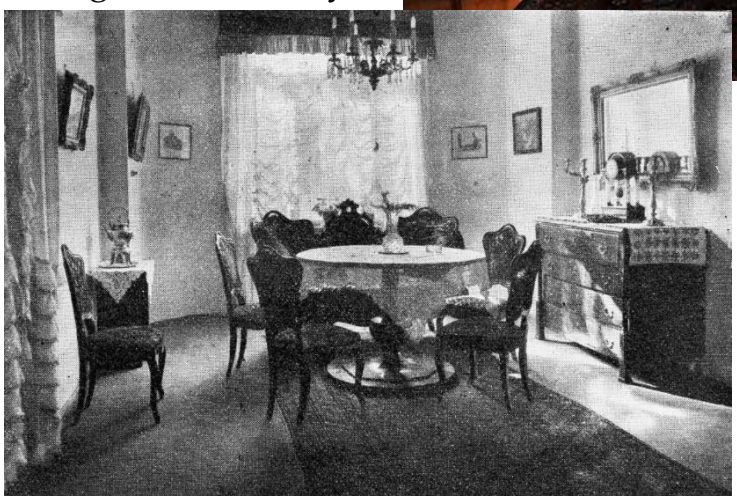

Örömet okozott neki, hogy költözhet. Feléledtek benne az intézeti álmok. Irodalmi szalonja lesz! Ady dolgozószobája: a magyar értelmiség gyülekező helye. Ő maga: nagyon fiatal, szőke, pedantériamentes, formákon könnyen átsikló – Szendrey Júlia. Az új házban nemcsak háziasszony, de valamennyire dicsőségrészes. Ketten együtt az érdeklődés középpontjában. Érthető álmok, nagyon is emberi ambíció.

*

Ady és Csinszka hajdani otthona ma lakásmúzeum. Kúria-atmoszférája van. Nincs benne rendkívüliség, még csak határozott egyéniség sem. De a különcködés és modorosság is elmarad. Nyugalmat, biztonságot érzek.

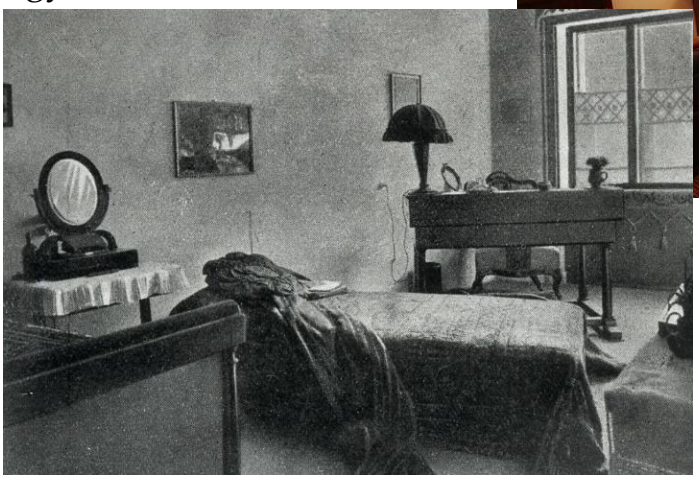

A sötéten csillogó bútorok között sok a kék árnyalat, Csinszka kedvenc színe. Sötétkék bársonyborítás, néhány jó szőnyeg, nincsenek hímzett párnák, mütyürke sehol. A fodros tüllfüggöny kissé túlzás, de a biedermeier famunka miatt Csinszka elengedhetetlennek tartotta. Az ezüst nem tolakszik a vitrinekben, de jó sok van a házban. Fölösleg semmiben sincs, inkább bizonyos tartózkodás a jellemző.

Ady szobája a legkomolyabb. Az ágy férfiasan egyszerű. Az íróasztal mintha kevésbé kapott volna hangsúlyt. Mi több, a könyvespolc, a nem terjedelmes könyvgyűjteménnyel, szintén nem: Ady sohasem gyűjtött semmit.

1917 őszére-telére a mulatós Adyból már kevés maradt. Nem kívánkozott a kocsmaasztal mellé, és ha otthonába fellátogattak legjobb barátai – akiket Csinszka házias vacsorára ott marasztalt –, ő fáradtan dőlt el étkezés közben is díványán, s lehet, hogy levegőből élt, mert alig gyűrt magába egy-két falatot.

Ez a három háborús év felőrölte a még megmaradt egészségét, és vitte kérlelhetetlenül a vég felé.

A Veres Pálné utcai lakás kényelmet, ápolást nyújtott neki. Csinszka az igazi kilengéseket, a duhaj megbomlásokat megakadályozta, őrizte és mellé állt, az idegenek nem sodorhatták el tőle. Összetartotta Adyt, a többi méreggel viszont nem tudott megbirkózni. Se borral, se egyébbel. Főként nem pedig Ady természetével, amely most már feladta az ellenállást, és elsodortan csak halni akart.

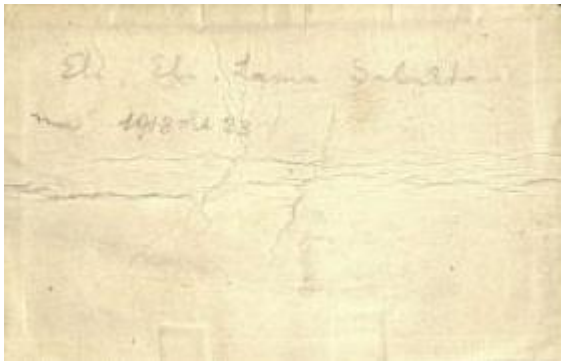
Csinszka tágra nyílt, csillogó szemmel számolt be barátnőjének:

– Bandi tegnap azt mondta, hogy sohasem ülünk ketten az asztalnál. Mindig hárman. Mi és a halál. Úgy mondta, mint aki verset mond. Szépet. Elragadtatással. Oly fiatal, hogy sem az idegei, sem a szíve nem tudják még, mi a halál.

1918. november huszonkettedikén a születésnapja éjjelén, összetépte a Bibliáját. Azt a bizonyos Bibliát, amely a Léda-évektől kísérte, már Párizsban is vele volt. Szerette. Mindig ott tartotta az ágya közelében, a Veres Pálné utcában is. Leszakította a fedőlapját, összeszaggatta a lapjait.

Istennel hasonlott meg, hadat üzent neki: olyan elviselhetetlen volt, ahogyan szenvedett. Már alig tudott beszélni. Januárban annyira rosszul lett, hogy bevitték a ligeti Park Szanatóriumba.

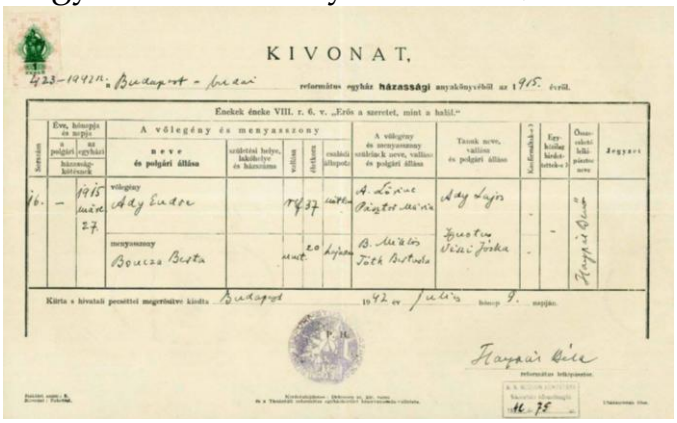

Kézbe veszem a Bibliáját. A letépett fedőlapra ezt írta: *Eli, Eli, lama sabaktani, 1918. okt. 23.* A megfeszített Jézus utolsó szavai ezek. *Istenem, Istenem, miért is hagytál el engem?*

Negyvenéves volt.

*

Átböngésztem a kezem ügyébe kerülő Ady-irodalmat, és sehol sem találtam sem Csinszka, sem a házasság eszményesítését. Inkább azt látom, hogy az irodalomtörténészek tapintatosan elsiklanak Ady magánéletének utolsó évei felett, néhány általánossággal utalnak betegségére, egyre

KIVONAT,

református egyház **házassági** anyakönyvéből az 1915. évről.

Énekek éneke VIII. r. 6. v. „Erős a szeretet, mint a halál."

Sorszám	Év, hónapja és napja	A völegény és menyasszony					A völegény és menyasszony szülőinek neve, vallása és polgári állása	Tanúk neve, vallása és polgári állása	Kelt örökbefogadó-?	Egyházilag kirekesztetett-e?	Összekelési hirdetmény száma	Megjegyzés
	a polgári	az egyházi házasságkötések	neve és polgári állása	születési helye, lakóhelye és honossága	vallása	életkora	családi állapota					
10.	—	1915 okt. 27.	völegény Ady Endre		ref.	37	nőtl.	A. László Pásztor-Mária	Ady Lajos	-	-	Nagyvárad
			menyasszony Boncza Berta		ref.	20	leány	B. Miklós Tóth Bertalan	Boncza Józsa	-		

Kiírta a hivatali pecséttel megerősítve kiadta Budapest 1942 év július hó 9. napján.

Hajnal Béla
református lelkipásztor

16.75

roncsoltabb idegeire, a mértéktelenül fogyasztott alkoholra (meg sem merik írni, hogy napi 3-5 liter bor volt az adagja) és egyéb narkotikumra (veronál nélkül létezni sem tudott). Pesti lakását többnyire azzal intézik el, hogy ebben remélt megnyugvást találni, de már hiába. Pedig a Veres Pálné utcában mégis nyugalmat és gondoskodó szeretetet talált.

Csinszka azzal az elszánt hittel kapcsolódott hozzá, hogy új életre kelti költőbálványát, de csakhamar kiderült, hogy képtelen megváltoztatni Ady önpusztító szenvedélyeit, melyeket a magyarság pusztulásának fájdalma a végsőkig fokozott. Csak mérsékelni, fékezni lehetett, a szeretet türelmével és női csalafintasággal. Gyötrelmes évek, megpróbáltatások voltak ezek Csinszka számára. Mégis neki köszönhető, hogy Csucsa és a Veres Pálné utcai lakás biztonságot, otthont, féltő és óvó védelmet, a megroskadó költői erőt fel-felélesztő nyugalmat jelentett. Maga Dénes Zsófia, aki Ady menyasszonya volt, tárgyilagosan vallja, a Veres Pálné utca élet-meghosszabbító menedék volt Ady számára.

Csinszkára az áldozatos helytállás évei vártak, folytonos küzdelemben Ady idegállapotával, életakaratának és alkotóképességének megtartásáért. Amikor pedig 1917-ben Pestre költözhettek, örökségét jórészt arra fordította, hogy Adynak méltó, saját otthont teremtsen. Vannak, akik fölemlegetik költekezését; ő azonban

boldog izgalommal és tettvággyal akart megfelelni új feladatának, s ezzel élte ki az önálló asszonykodás büszke örömét is. Ady mellett már úgysem számíthatott szórakoztató változatosságra, a remélt és várt társasági élet örömeire. Jórészt csak betegápoló szerep jutott neki. Ady mégis elégedetlen, meghasonlott: válás, menekülés szándékát emlegeti. A csalódottság bosszú-gesztusa, hálátlanság vagy a dúlt, bomló idegrendszer tehetetlen lázongása ez? Kezdetben bizonyára mindketten mást vártak, reméltek egymástól. De igazán nagy árat Csinszka fizetett azért, hogy Adyhoz akarta kötni életét, s hogy néhány bíborló vallomás és könnyes hála-vers őt is bevonta a költő halhatatlanságába. *(Nézz, Drágám kincseimre; Vallomás a szerelemről; De ha mégis?; Őrizem a szemed).*

Csinszka minden elszántsága és csillogása dacára sem volt eszményi lény, hanem erényekben és hibákban dús földi halandó, a házasság pedig keserves vergődés volt – csak hát erről nem pusztán Csinszka tehetett. Hogy a házasság nem valami fényesre sikeredett, azt Ady egyéniségéből – és betegségéből – három ujján előre kiszámíthatta akárki. Ha

Csinszka égből leszállt angyal lett volna, akkor sem hidalhatja át azt a szándékot, ami Ady Endre és egy férj közt tátong. Azt azonban általában elhallgatják, hogy a veszekedésen és gyűlölködésen kívül Csinszka milyen heroikusan küzdött Ady egészségének prolongálásáért. Mint ahogy azokról a lángoló szerelmes levelekről sem tesznek említést, amelyeket a jegyesség évében Ady rendszeresen írt Csinszkához; Révész Béla könyvében *(Ady tragédiája, 1938.)* megtalálható a levelek fotókópiája.

Csinszka pontosan tudta, milyen szerepre vállalkozik, amikor úgy döntött, kitart Ady mellett.

A harmincnyolc éves Ady lehetett volna kívánatos gavallér, de nem az volt. Önmagánál jóval öregebb, kiélt test és felborzolt lélek. A 21 éves ara számára semmiképpen nem az az ideál, amelyért a svájci intézetben rajongott. Mégis kitartott mellette, s még további négy éven át, összeveszések és kibékülések szakadatlan láncolatában, haláláig. Ady is kitartott Csinszka mellett; ha *csak* gyűlöli, miért tette volna?

Nem, a házasságuk valóban nem volt idill. De ha csak a fele igaz annak a gondoskodásnak, amivel – Révész Béla szerint, aki mégiscsak szemtanú volt és bizalmas barát – férjét az alkoholtól, narkotikumtól, betegségtől, katonai behívótól, kellemetlen látogatóktól óvta – mentette, ápolta, akkor sokat meg lehet bocsátani a „nervózus, hisztérikus kis dzsentrilánynak", aki tűzön-vízen át a legnagyobb magyar poéta felesége akart és tudott lenni. Nem volt irigylésre méltó a sorsa.

*

Ady ebben a lakásban írta az utolsó versét, amikor felgyorsultak az események: őszirózsás forradalom, Tisza-kivégzés, a monarchia szétesése. Ady tépett idegei a betegség megnőtt tüneteivel reagáltak; féloldali hűdés érte, és baljóslatú képzetek gyötörték.

November 16-ra mégis verset sürgetett a *Nyugat*. Ignotus felkereste Adyt a Veres Pálné utcában. Reszkető kézzel írt sorokat kapott, Csinszkának kellett lemásolnia. Verse nagy és megrendítő, a győztesektől féltette népét.

Ne tapossatok rajta nagyon,
Ne tiporjatok rajta nagyon –
Vér-vesztes, szegény szép szivünkön,
Ki, íme száguldani akar…

Ez az utolsó Ady-vers. Ahogy kiszakadt belőle, olyan, mint egy gyászhimnusz.

*

Ady a decembert nyugodtabban töltötte, mint az októbert és novembert. Védekezett, ösztönösen elbújt a feldúlással fenyegető külső hírek elől, nem vágyott senkire. Két vendéget mégis szívesen látott maga körül. Az egyik négy-öt éves kisfiú, Jancsi, Pfeiffer Ernő doktornak, az ő orvosának és háziurának fia. Pfeifferék velük egy emeleten laktak. A másik: Gutmann Antal, a házfelügyelőnő fia, szervezett munkás. Igen, vele esténként szívesen elbeszélgetett. A

fiatal munkásnak tüdőcsúcshurutja volt. Amikor magukra maradtak – Csinszka nemegyszer színházba ment Pfeiffernével –, az ágyán pihenő Ady kérte Antalt, hogy a pamlagon feküdjék végig, hiszen beteg, és a napi munkától elfáradt. A tompított lámpafényben hosszan, sokat beszélgettek. Adyt minden érdekelte, miként látják a gyárban a vasmunkások a helyzetet. Gutmann elkerülte a rázós dolgokat, tudta, hogy Adyt nem szabad felizgatnia.

Egy héttel karácsony estéje előtt, amikor Antal ugyancsak Ady szobájában ült, belépett Csinszka Vojnyicával, a kis csucsai szobalányukkal, aki Pesten a háztartásukat vezette. Vojnyi aranyos, egyszerű szívű, fiatal teremtés volt, aki hűségesen istápolta beteg gazdáját.

– Mit szólsz hozzá, Bandi – mondta Csinszka –, holnap reggel ketten Vojnyicával lemegyünk a Duna-parti fenyőpiacra, és megvesszük a karácsonyfát. Ugye jó lesz?

– Nem – felelte halkan Ady. – Itt öreg fákat árulnak. Csúnya fákat. Sutákat. Hamar lehull róluk a tű. Csucsáról kellene… Sehol sincsenek olyan fák. Gyantaszagúak. Alattuk a Körözs… Attól fiatalok.

– Meglesz! – mosolygott Antal. – Holnap elindulok Csucsára. Hazahozom én azt a fát.

Haza is hozta. A cingár legény akkora fát, hogy teteje a mennyezetet súrolta.

– Ilyen nagy fát, Antal! – ragyogott fel a szeme Adynak, amikor a csucsai fenyőt meglátta. – Hogy bírtad el Pestig?!

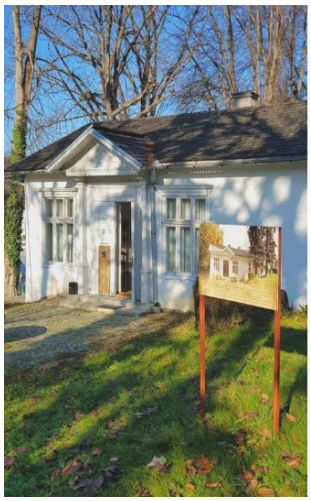
– Elbírtam – nézett Gutmann Adyra. – Elbírtam, mert hogy akartam.

Igen, ez valahogy még öröm volt. Valami felcsillanás a sötétben. Csucsa…

– Á, nem itt! – intett Ady, amikor középső, legnagyobb szobájuk sarkában próbálták felállítani a fát. – Nem itt! Hanem Jancsinál!

Így került át a fa Pfeifferékhez, abba a lezárt szobába, ahova Jancsinak majd csak szentestén, csengettyűszóra szabad belépnie, hogy elámuljon a csoda karácsonyfán.

Ady készült a gyermek ünnepére. Kérte Csinszkát:

– Menj be a városba, és vedd meg a legnagyobb hintalovat, amit csak találsz. Akkorát, mint egy igazi csikó.

Olyat is hozott haza Csinszka. Nagy, kitömött csikót talált valamelyik játékházban, bőrnyereggel, felkantározva, finom faíven ringót, hogy Jancsi legmerészebb álma valóra váljék.

Így akarta Ady. Tellett neki saját tárcájából (utálta, ha gazdag feleségére szorul), mert a Nyugat Vállalat legújabb mecénása, a kilépett Hatvany Lajos helyett Kornfeld Móric a beteg Adynak éppen akkoriban nyújtott át jelentős ajándék összeget. Kellett az orvosi konzíliumokra, magánápolóra és nem is olyan soká: szanatóriumra.

24-én este pedig Ady nagy sétára indult: homokszínű teveszőr háziköntösében kirándult Pfeifferék szomszédos lakásába. Egyik karját Pfeiffer doktor fűzte a karjába, másik karját Gutmann Antal, aki utolsó percig tűzbe ment volna érte. Kellett Adynak ez a tisztán érezhető, odaadó szeretet. Utolsó percéig igaz volt megírt szava, hogy: *Szeretném, ha szeretnének*. Ezt vette át örökségül édesanyjától. Ő volt ilyen szeretetszomjas és az elnyert szeretetet tüstént felszívó.

Beült a csucsai karácsonyfa alá, a gyertyák lángjától megkímélt sarokba, és várta, hogy a kisfiú mit szól majd a csikóhoz, ha meglátja.

Mit szólt hozzá? Semmit! Csak nevetett, kacagott, és felpattant a hátára. Vég nélkül, vadul nyargalt a csikón. És Ady is vele nevetett: hangosan, szívből.

Régen nem nevetett előtte – és soha többé utána.

Derült arccal ült még egy ideig a csucsai karácsonyfa alatt. Szokása ellenére hosszú percekig nem gyújtott cigarettára, csak szívta magába a fa erdőillatát.

*

A január úgy kezdődött, hogy Csinszka nagyanyja megérkezett Adyékhoz. Csucsa a karácsonyi fegyverszünettel frontvonalba került, és Török nagymama a Veres Pálné utcába ládákba mentette onnét a menthetőt. Ady ránézett a nagymamára, rámeredt a ládákra, nem kérdezett semmit, még jobban hallgatásba burkolódzott. Köhögött, ágynak dőlt, nem evett. Pedig a nagymama elővette egész konyhatudományát. Olyan erőleveseket főzött, amiktől a beteg feltámad. De Ady nem. Ő tudva tudta, hogy a győzők az elvesztett háborúnkért egyre tetézik a számlát. És tudta, hogy számára nincs tovább, ez elől el kell neki menekülnie.

Hamarosan rosszul lett, bevitték a ligeti Park szanatóriumba. Nem lett betegebb, mondogatta Csinszka, csak nagyon erőtlen. Adyt nem hagyták egyedül, külön ápolónő volt mellette. Csinszka minden nap meglátogatta.

Két hét múlva Ady meghalt. Reggel kilenckor, felnézett álmából, és tovább aludt. Az ápolónő az ablaknál ült, és várta, hogy felébredjen. Negyedóra múlva odalépett hozzá. Akkor vette észre, hogy halott.

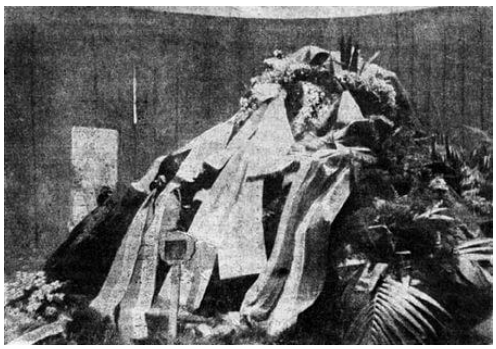
A szíve állt meg álmában. Se fájdalom, se haláltusa. Kegyes halál. Örök félelme a halál volt. Ébren és álmában, versben és szavában. Néha kétségbeesett tréfálkozásban vagy bibliát szaggató rohamában.

Akkor, 1919. január 27-én – rezzenés nélkül tovább aludt. Hétfőn halt meg, szerdán temették. A Nemzeti Múzeum előcsarnokából, ahonnét Kossuthot. Nagy, díszes temetés volt, az ország, a nép halottjának szólt, ezrek és ezrek tolongtak a múzeum előtti térségben, a kertben, a lépcsőkön, az előcsarnokban. Gyászleplek, zászlók, fáklyák, koszorúk.

Azon a napon búcsúztatták porig sújtott szülei és testvére is Adyt Érmindszenten. A falubeliek szorongásig megtöltötték a házukat. Távoli falvakból is. Az érmindszenti kálvinista lelkész, Török Ferenc, aki Endre keresztapja volt, arról az Adyról mondott beszédet, akit gyerekkorából ismert. Aztán bibliát olvasott. Majd pedig mindannyian együtt énekelték azokat a zsoltárokat, amelyek zengését Ady annyira szerette, sírva fakadt tőlük.

A pesti temetésen nem volt egyetlen Ady-rokon sem. Vigaszul Móricz Zsigmond, a hű barát és a másik nagy barát, Babits Mihály beszélt. Bölöni György viszont, régi hűségese, távol volt, Svájcban.

Csinszkát, Ady Endrénét sem kísérte családtag. Őt elborító fátylaiban a Hatvany házaspár vette közre.